

Саме з цих позицій слід визначитися з тим, як слід розглядати великі думки великий людей: а) за змістом; б) за часом та обставинами визнання; в) за часом та обставинами реалізації та втілення у соціальну практику. І тут, безумовно, можливі схожі приклади у вирішенні цього, але кожна така ідея йде своїм складним шляхом визнання та реалізації. Такий підхід дає змогу сформулювати певні питання і стосовно ідей Чезаре Беккарія. Так що це: теорія, концепція, вчення, основоположні ідеї або щось ще?

Л і т е р а т у р а

1. *Беккаріа Ч.* О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккарія. — М. : Стелс ; БИМПЛ, 1995. — 303 с.
2. *Філософія* / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. ; за ред. І. Ф. Надольного. — 6-те вид., випр., і допов. — К. : Вікар, 2006. — 534 с.
3. *Йолон П.* Тенденції розвитку сучасної методології науки // Філософ. і соціол. думка. — 1995. — № 7—8. — С. 239—243.
4. *Філософія науки: системний аспект* / А. И. Уемов, Л. Н. Терентьева, А. В. Чайковский, Ф. А. Тихомирова. — О. : Астропринт, 2010. — 360 с.
5. *Скакун О. Ф.* Теорія держави та права : підручник / О. Ф. Скакун. — 4-те вид., допов. і перероб. — К. : Алерта, 2013. — 524 с.
6. *Семеніхін І. В.* Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / І. В. Семеніхін ; наук. ред. О. В. Петришин. — Х. : Юрайт, 2012. — 88 с. — (Серія «Наукові доповіді»; вип. 2).

Павло Львович ФРІС,

*д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінального права
Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника*

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасний стан боротьби зі злочинністю в Україні викликає багато нарікань з боку суспільства. Здавалось би, що такі претензії недоречні, адже Кримінальному кодексу України, який розроблявся тривалий час, виповнилось ледве 13 років. Але претензії, скоріше усього, слід визнати обґрунтованими. Про це свідчать і по-

стійні спроби законодавця «покращити» КК України, що, однак, не призводить до позитивних наслідків, а, скоріше, навпаки — погіршує ситуацію.

Таке становище викликає закономірне питання: у чому його причина?

Вбачається, що основна причина цього становища полягає у тому, що за роки незалежності України, на превеликий жаль, не вироблено, ані національної ідеології як такої, ані ідеології політики у сфері боротьби зі злочинністю, і на її основі ідеології кримінально-правової політики. Саме тої ідеології, яку Ч. Беккарія називав «суспільним договором». Він, зокрема, підкреслював, що «каждый член общества связан с этим обществом. А оно, в свою очередь, равным образом связано с каждым из своих членов договором, обязывающим в силу своей природы обе стороны» [1, с. 73]. Відсутність ідеологічного фундаменту, як правило, призводить до неможливості формування концептуального рівня кримінально-правової політики і на його основі законодавчого. Фактичне становище із кримінально-правовою політикою на сьогодні може бути охарактеризоване як анархічне — пропонуються і часто приймаються антинаукові, необґрунтовані закони про кримінальну відповідальність, які суперечать постулатам кримінально-правової політики, основам теорії кримінального права.

Відомі статистичні дані внесення змін до чинного КК, які були здійснені за 10 років його існування [2, с. 59]. За період до січня 2014 року КК України змінювався ще 7 разів (21 поправка торкалась доповнення КК новими статтями та внесенням змін у вже діючі норми). Бурхливі події 2014 року відповідним чином відбилися на кримінальному праві. І це абсолютно зрозуміло, адже кримінальне право, як ніяке інше, ідеологічно орієнтовано, оскільки володіє найжорсткішим механізмом захисту інтересів пануючих верств суспільства. При цьому саме ці зміни яскраво продемонстрували ідеологічний фундамент кримінально-правової політики. Відомі «Закони 16 січня», які були спрямовані на захист влади та інтересів кліки В. Ф. Януковича, були засновані на ідеології антидемократичної групи, яка перебувала у владі і фактично узурпувала її. Саме неприйняття цієї ідеології, заснованих на ній законів (не тільки кримінального, а і інших) і фактичного розграбування країни її апологетами призвели до Революції гідності і ліквідації влади Партії регіонів¹.

¹ Вже після підготовки цієї публікації КК України знов було піддано суттєвій ревізії.

На зміну їх ідеології повинна була прийти ідеологія демократичної опозиції, на базі якої повинна була почати формуватись нова кримінально-правова політика. Однак до сьогоднішнього дня цього, на жаль, не сталося. Прикладом можуть стати нормативні акти, пов'язані із звільненнями від кримінальної відповідальності та від відбування покарання осіб, які були прийняті Верховною Радою України після повалення влади Партії регіонів. Ці закони в ряді випадків суперечили чинним інститутам кримінального права, практиці їх застосування. Як наслідок, під їх дію підпали особи, які фактично вчинили злочини (при цьому навіть ті, які належать до категорії тяжких і особливо тяжких, як, наприклад, той, за який було засуджено народного депутата І. О. Маркова). Був часто порушений визначений законодавством порядок застосування ряду інститутів КК. Часто ці порушення виправдовувались революційною доцільністю. Але історія нашої країни у ХХ ст. чудово знає, до чого така доцільність може призвести. Саме тому слід надзвичайно обережно ставитись до ідеологічної підкладки кримінально-правової політики, не допускаючи того, щоб вона суперечила її іншим базисним положенням.

Класична школа кримінального права розроблялась на ідеологічній базі буржуазії, яка йшла до влади. В її основі перебували гуманістичні погляди просвітителів ХVІІІ ст. Саме на цій ідеологічній базі були сформовані основні принципи та ідеї кримінально-правової політики і інститути кримінального права, які діють і до сьогоднішнього дня.

Вплив соціологічної школи кримінального права, який теж відбивав ідеї буржуазії, але вже тої, яка прийшла до влади, базувався на усвідомленні соціальної дійсності. У поєднанні з гуманістичними ідеями класичної школи він сформулював прогресивний ідеологічний фундамент кримінально-правової політики кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Радянська кримінально-правова політика була надзвичайно яскраво і жорстко класово орієнтована, оскільки базувалась на ідеології марксизму-ленінізму, в основі якого перебувало вчення про диктатуру пролетаріату. Це у першу чергу відбилось на визнанні змісту однієї з центральних підстав криміналізації — кримінологіко-юридичної підстави, яка включає в себе необхідність врахування наявності суспільної небезпеки діяння. Було викривлено само розуміння змісту суспільної небезпеки, яка визначалась як небезпека виключно для інтересів робітниче-селянської влади, а не суспільства у цілому. При цьому практично до 30-х років ХХ ст. центральне

місце приділялось навіть не стільки питанню про суспільну небезпеку діяння, а питанню про суспільну небезпеку особи, яка його вчинила. Це знайшло свій вираз у запровадженні у кримінальне право інститутів «небезпечного стану особи», «соціального захисту» при відмові від інститутів вини, покарання та т. ін. Ідеологія більшовиків базувалась на приматі диктатури пролетаріату при вирішенні усіх питань, у т. ч. питань кримінально-правової політики.

З середини 1930-х років і до кінця 1950-х в основі визнання суспільної небезпеки перебувала, так би мовити, її комплексна ідеологічна концепція — синтез суспільної небезпеки діяння і особистості, яка відбивалась і у кримінально-правовій політиці.

З прийняттям Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 року і Кримінальних кодексів союзних республік 1960-х років акцент був перенесений на злочинне діяння. Нібито ідеологія кримінально-правової політики увійшла в цивілізоване русло. Однак це було лише ззовні і у подальшому знов відбувся відхід від цього принципу з перенесенням наголосу на особу (встановлення кримінальної відповідальності за поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад — ст. 187¹ КК України, яка фактично була спрямована не на діяння, а на представників дисидентського руху).

Сучасна ідеологія української кримінально-правової політики багато у чому базується на ідеологічній базі, яка була притаманна Радянському Союзу. І це абсолютно зрозуміло, адже «суспільні ідеї і теорії в кожному нову епоху не виникають на пустому місці, вони розробляються на основі ідейного матеріалу попередніх епох» [2, с. 7]. Звичайно, що у ряді питань ідеологія кримінально-правової політики України різниться від радянської — вона стала національно орієнтованою і це, безумовно, надзвичайно важливо.

На сьогодні при формуванні ідеології кримінально-правової політики слід орієнтуватись на такі вихідні положення:

1. Національна кримінально-правова політика повинна враховувати історичний досвід української нації в питаннях визнання діянь злочинними та кримінально караними. Як зазначав Ф. Енгельс, «історичний ідеолог (історичний означає тут просто збірний термін для понять: політичний, юридичний, філософський — словом для всіх областей, що належать до суспільства, а не просто до природи) має у своєму розпорядженні в області кожної науки відомий матеріал, який утворився самостійно з думок попередніх поколінь і пройшов самостійний, свій власний шлях розвитку в мозку цих поколінь, які слідували одне за другим» [3, с. 83]. Ідеологія кримі-

нально-правової політики має в якості свого фундаменту ідеї у сфері кримінального права, які виникли в усі попередні епохи його існування. Зрозуміло, що при цьому здійснюється їх селекція під кутом зору і суспільного ладу, і конкретної суспільно-історичної спільноти, і кримінально-правового менталітету титульної нації та т. ін. Одночасно можуть бути «реанімовані» ідеї, які з тих чи інших підстав відкидалися у попередні періоди.

2. Вона повинна базуватись на кримінально-правовому менталітеті українського народу, враховувати його ідеологічні підходи. Це тим не менш не говорить про можливість нехтування правовим менталітетом інших націй, які входять у структуру українського народу. На практиці це означає, що при розробці ідеології кримінально-правової політики, у першу чергу, повинен враховуватись менталітет української нації у тій частині, в якій він не суперечить (не вступає в колізію) менталітету інших націй, що складають український народ. Це положення не повинно торкатись фундаментальних основ державотворення, до яких належать поняття державного суверенітету, незалежності та т. ін.

3. Враховувати сучасний етап розвитку суспільства, який визначається як глобальне інформаційне суспільство. Цей етап вимагає перегляду ряду вихідних ідеологічних постулатів, особливо в розумінні суспільної небезпеки тих чи інших діянь і процесів та т. ін.

4. В основі ідеології кримінально-правової політики України повинен перебувати принцип гуманізації. Слід бути відвертим і сказати, що КК України 2001 року був надзвичайно більш суворішим, ніж його попередник, незважаючи, що той був кодексом тоталітарної держави. Зважаючи на реформування закону про кримінальну відповідальність, яке відбулось за минулий рік, тенденція посилення кримінально-правової репресії не тільки не зменшилась, а, навпаки, збільшилась. Ідеологія кримінально-правової політики у цьому напрямі повинна бути спрямована на суттєву гуманізацію законодавства про кримінальну відповідальність. Наслідком такої діяльності повинно стати створення невеликого за обсягом, але жорсткого Кримінального кодексу. Можливо, цьому буде сприяти запровадження інституту кримінального проступку при умові виведення його за межі КК.

Ідеологія кримінально-правової політики повинна в першу чергу викристалізуватись на науковому рівні кримінально-правової політики. Однак, на превеликий жаль, в Україні практично відсутні праці науковців з цього приводу. Правда, задля справедливості слід зазначити, що таких праць практично немає і в інших країнах.

Без глибокої наукової розробки її ідеологічних засад неможлива розробка доктрини кримінального права і подальші дії по розробці та прийняттю законодавцями відповідної концепції і планів законодавчої роботи. В Україні, і це слід зарахувати в наш актив, розроблена загальна правова доктрина, яка включила в себе в якості складової і доктрину кримінально-правової політики. Однак це, практично, антинауково, повинно було бути навпаки — спочатку ідеологія, а вже на її базі доктрина.

Що торкається концепції кримінально-правової політики, то за усі роки ми не спромоглися розробити та прийняти таку концепцію. Це обумовило і відсутність перспективних планів законодавчих робіт у галузі кримінального права, наслідком чого є той стан, про який зазначалось вище.

Л і т е р а т у р а

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://krotov.info/library/02_b/ek/karia3.html [Заголовок з екрана].

2. Шишов О. Ф. Становление и развитие науки уголовного права в СССР / О. Ф. Шишов. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1981.

3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — Т. 39.

Віктор Климович ГРИЩУК,

*д-р юрид. наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
директор Інституту права, психології та економіки Львівського
державного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА: ЗЛОЧИН І ПОКАРАННЯ

Головними, засадничими принципами кримінально-правових поглядів Чезаре Беккарія є принципи законності, гуманізму і справедливості.

В основу філософської кримінально-правової парадигми Чезаре Беккарія щодо принципу законності покладена теорія Ш. Л. Монтеск'є стосовно поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Ці влади, в його баченні, не повинні ніколи здійснюватися одними і тими ж державними органами.